

РОЗДІЛ 9.
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА;
СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343. 126.7

**ДЕФІНІЦІЯ ПОНЯТТЯ «ДОМАШНІЙ АРЕШТ» ЯК ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ:
ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ПОГЛЯДИ**

**DEFINITION OF THE CONCEPT «HOME CONFINEMENT»
AS A PREVENTIVE MEASURE: DOMESTIC AND FOREIGN VIEWS**

Агакерімов О.Н.,

*здобувач кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

У статті проводиться дослідження дефініції поняття «домашній арешт» як запобіжного заходу як у вітчизняній та зарубіжній законодавчій, так і в науковій сферах. Обґрунтовується актуальність більш повного визначення поняття «домашній арешт», яке буде базуватися на його ключових ознаках. Пропонується внести зміни в КПК України, а саме у статтю, в котрій міститься дефініція поняття «домашній арешт», виклавши її в такій редакції, котра найбільш повно відображала б його сутність.

Ключові слова: домашній арешт, запобіжний захід, ознаки, поняття, дефініція.

В статье проводится исследование дефиниции понятия «домашний арест» как меры пресечения как в отечественной и зарубежной законодательной, так и в научной сферах. Обосновывается актуальность более полного определения понятия «домашний арест», которое будет основываться на его ключевых признаках. Предлагается внести изменения в УПК Украины, а именно в статью, в которой находится дефиниция понятия «домашний арест», изложив ее в такой редакции, которая наиболее полно отображала бы его сущность.

Ключевые слова: домашний арест, мера пресечения, признаки, понятие, дефиниция.

The article is aimed at examining the definition of the concept «home confinement» as a preventive measure both in domestic and foreign legal and academic fields. The urgency of the more detailed definition of «home detention» which will be based on its key features has been substantiated. It has been proposed to amend the Criminal Procedural Code of Ukraine, namely the article containing the definition of the concept of «home detention», so that it would fully reflect its essence.

Key words: home confinement, preventive measure, signs, concept, definition.

Від чіткості та повноти визначення правових понять з притаманними їм усіма ознаками (елементами) залежать оперативність та якість удосконалення інститутів галузей права, в яких такі поняття зосереджуються, та вміщують норми права відповідних галузей, а також треба уникати помилок при застосуванні відповідних норм, з яких складається таке поняття, через відсутність двозначних трактувань даного поняття, адже при неправильному тлумаченні відповідних положень законодавця може відбуватися неналежна реалізація процесуального механізму, який стоїть за відповідними законодавчими поняттями.

Динамічність діяльності правозастосовчих органів у застосуванні норм законодавця часто залежить від того, наскільки якісно вони викладені, що включає в себе знову ж таки чіткість у визначеннях та нерозпорошеність ознак (елементів) таких норм, що буде забезпечувати належну швидкість у застосуванні таких норм та забезпечення виконання поставлених для них цілей.

Актуальність теми дослідження зумовлена ступенем нерозкритості теми – відсутність повної дефініції поняття «домашній арешт» як запобіжного заходу у вітчизняній законодавчій і науковій сферах, яка б будувалася на всіх ключових ознаках такого поняття, є прогалиною в зазначених сферах, яка має бути усунута.

Науковий аналіз дефініції поняття «домашній арешт» як запобіжного заходу здійснюється багатьма як вітчизняними, так і зарубіжними вченими, серед яких: В.О. Попелюшко, Р.В. Слободян, В.О. Светочев, Ю.Г. Овчинніков та багато інших.

Метою даної статті є дослідження повноти дефініції поняття «домашній арешт» як запобіжного заходу у вітчизняному та зарубіжному законодавчому і науковому визначенні в умовах сьогодення. Новизна роботи полягає у тому, що в ній зроблена спроба дати найбільш повне ви-

значення поняттю «домашній арешт» як запобіжного заходу в поєднанні з висвітленням законодавчого та наукового розуміння його суті на прикладі ряду зарубіжних країн.

Згідно з ч. 1 ст. 181 КПК України, домашній арешт полягає у забороні підозрюваному, обвинуваченому залишити житло цілодобово або у певний період доби [1, с. 97].

Таке визначення домашнього арешту є не досить повним, так як не відображає всіх ознак, притаманних цьому підінституту інституту запобіжних заходів, які є його невід'ємними елементами, повне наведення у визначенні поняття «домашній арешт» яких сприятиме більш кращому розумінню, що являє собою такий запобіжний захід та чітко відмежовуватиме його від інших запобіжних заходів.

Для того щоб дати повне визначення будь-якому поняттю, слід мати уявлення про всі його ознаки, що дасть змогу виділити його з-поміж інших понять, надавши йому таким чином специфічність та відмінність. Значення ознак у визначенні того чи іншого поняття не слід недооцінювати, адже саме завдяки ним формується уявлення про саме поняття, так як вони є його невід'ємними складовими елементами, які утворюють систему, без якої не міг би існувати порядок як у будь-якій сфері взагалі, так і в сфері кримінального провадження зокрема.

У тлумачному словнику української мови зазначається, що «поняття» – це: 1) одна з форм мислення, результат узагальнення суттєвих ознак об'єкта дійсності; 2) розуміння чимось чого-небудь, що склалося на основі якихось відомостей, власного досвіду [2].

Сукупність ознак, які є елементами поняття і утворюють його систему, вимагають, у свою чергу, дати визначення поняття самої системи.

Система (system) – це засіб досягнення цілі; основні особливості систем: цілісність, відносна відособленість від оточуючого середовища, наявність зв'язків з середови-

щем, наявність частин та зв'язків між ними (структурованість), підпорядкованість всієї організації системи деякій цілі [3] або система – це певна кількість елементів, які зв'язані між собою та утворюють цілісність.

Наприклад, в системному аналізі використовують різні визначення поняття «система». Зокрема, за В.М. Сагатовським, система (ціле) – це множинність елементів, структура якої є необхідною та достатньою умовою наявності якості даної множинності [4, с. 713].

Ведучи мову про систему в даному контексті, слід зазначити, що вона включає ознаки домашнього арешту, що є предметом дослідження. Тому ми підійшли до елементів системи домашнього арешту, його ознак, виділення та визначення яких допоможе дати визначення його поняттю.

Краще уявлення про те, що поняття певного предмета дослідження базується на його ознаках, простежується на наступному прикладі, а саме на понятті «кримінальна процесуальна норма» у тому контексті, яким є її визначення. Для того щоб дати визначення зазначеному поняттю, допомагає знання саме всіх його ознак (як загальних та і спеціальних). Окрім цього, можна переконатися, що, не дивлячись на те, що кримінальна процесуальна норма вміщує ряд ознак (загальні ознаки), які є притаманними нормам інших галузей права, відмінність лише однієї з них в змозі виокремити її з-поміж норм інших галузей (спеціальна ознака), провівши межу між нею та нормами інших галузей. Отже, що таке кримінальна процесуальна норма? Кримінальна процесуальна норма – це норма, яка встановлена в офіційному порядку, компетентним органом, зафіксована в спеціальному правовому документі та за загальним правилом містить індивідуально не персоніфіковані правила поведінки у сфері кримінального провадження.

Виходячи з визначення, яке наведено вище, можна виділити наступні ознаки кримінальної процесуальної норми:

- встановлення кримінальних процесуальних правових норм компетентним державним органом;
- встановлений законом порядок прийняття таких норм;
- фіксація таких норм у спеціальних правових документах;
- за загальним правилом, адресування таких норм задалегідь невизначеному колу осіб, тобто їх неперсоніфікованість;
- застосування у сфері кримінального провадження.

Таким чином, на прикладі кримінальної процесуальної норми, маючи уявлення про її ознаки та згуртувавши їх разом, стає можливим:

- 1) відповідати на питання визначення її поняття;
- 2) відмежувати таку норму від норм інших галузей права, наділивши її специфічністю, завдяки сфері застосування – кримінальному провадженню, в рамках якої вона і застосовується.

У літературі поняття «домашній арешт» тлумачиться по-різному. В.І. Даль домашній арешт визначає як «наказ не виходити з дому» [5, с. 22].

У словнику з прав людини поняття «домашній арешт» (house-arrest) тлумачиться як «обмеження на свободу пересування, котре означає, що (за виключенням випадків, коли це дозволено офіційно) особа, яка знаходиться під домашнім арештом, не може залишити дім [6]. У даному словнику під поняттям «свобода пересування» (freedom of movement) розуміється «право громадян вільно пересуватися всередині країни, змінювати місце проживання або роботи і виїжджати за кордон» [6].

Цікавим є наведення зарубіжного законодавчого бачення в тому, чим є домашній арешт. Наприклад, закон про кримінальне судочинство Угорщини надає суду можливість видати наказ про домашній арешт. Домашній арешт може призначатися у формі заборони залишати місце проживання за певною адресою, така заборона постановляється судом, нагляд за її дотриманням здійснює поліція. Суд

розглядає домашню адресу як місце тримання під вартою. Існує також більш сувора форма домашнього арешту, яка передбачає, що особі не дозволяється залишати будинок і при цьому поліція може постійно контролювати таку особу. Таким чином, в Угорщині домашній арешт може застосовуватися замість попереднього ув'язнення, нагляд за виконанням домашнього арешту проводиться поліцією [7, с. 144].

Відповідно до статті 75.2 Кримінально-процесуального кодексу Латвії, домашній арешт передбачає обмеження свободи пересування особи з встановленням наступних вимог: вона не повинна залишати своє місце проживання, їй забороняється усно, письмово або через посередників спілкуватися з особами, вказаними в ордері. У разі необхідності поліція може вести спостереження за помешканням такої особи та контролювати її поведінку [7, с. 145].

Домашній арешт як вид запобіжного заходу у Республіці Казахстан не є виключно компетенцією суду. Так, Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Казахстан передбачає, що домашній арешт може бути застосований як прокурором, так і судом. Арешт і домашній арешт є найтяжчими видами запобіжних заходів по відношенню до підозрюваних, обвинувачених, які вчинили умисний злочин, за який передбачається покарання у вигляді позбавлення волі на термін більше двох років, або які вчинили злочин за необережності, за який передбачається відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк більше трьох років [7, с. 152-153].

Ведучи мову про ознаки домашнього арешту як запобіжного заходу, наприклад, В.А. Светочев виділяє наступні основні структурні елементи поняття «домашній арешт», а саме:

Домашній арешт – це запобіжний захід.

1. Застосовується за рішенням суду (в окремих зарубіжних країнах прокурора або його заступника), за наявності передбачених законом підстав, з урахуванням віку, стану здоров'я, сімейного стану та інших обставин.

2. Полягає в несуворій, «м'якій» ізоляції обвинуваченого, у виключних випадках підозрюваного, від суспільства без тримання під вартою.

3. Застосовується, коли фактично є підстави для взяття під варту, однак повна ізоляція особи не викликана необхідністю або доцільністю.

4. Ізоляція від суспільства може бути повною або частковою, повинна дозволити максимально задовольняти природні права особи, здійснюється на дому, в житлі або за місцем постійного проживання обвинуваченого (підозрюваного).

5. Супроводжується встановленням обмежень та заборон [8, с. 72].

Підходу в тому, щоб охарактеризувати домашній арешт як запобіжний захід, необхідно розглянути його ознаки (елементи), дотримується Ю.Г. Овчинніков. Зокрема, ним зазначається, що потрібно: визначити місце домашнього арешту в системі заходів процесуального примусу; вказати на статус суб'єкта, стосовно якого обирається домашній арешт; перерахувати види впливу, котрі мають місце при застосуванні запобіжного заходу стосовно підозрюваного, обвинуваченого; визначити особливий порядок обрання домашнього арешту [9, с. 18].

Поділяючи зазначену вище думку Ю.Г. Овчиннікова, але в деякій мірі трансформувачи яку, з урахуванням вітчизняної законодавчої специфіки та власного наукового підходу, слід виділити наступні ознаки домашнього арешту як запобіжного заходу, для того щоб сформулювати повне визначення його поняття в вітчизняному контексті.

Ознаки домашнього арешту як запобіжного заходу:

1. Місце домашнього арешту в системі запобіжних заходів.

Домашній арешт – це один з п'яти запобіжних заходів, передбачених ст. 176 КПК України, який є найбільш суворою запобіжним заходом, після тримання під вартою.

2. Суб'єкти, щодо яких застосовується домашній арешт.

У ч. 2 ст. 181 КПК України зазначено, що домашній арешт може бути застосовано стосовно підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочину, за вчинення якого законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі.

3. Статус суб'єкта, котрий застосовує домашній арешт.

З ч. 4 ст. 176 КПК України видно, що на стадії досудового розслідування запобіжні заходи застосовуються за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора – слідчим суддею, а під час судового провадження, за клопотанням прокурора – судом.

4. Види впливу на підозрюваного чи обвинуваченого при застосуванні домашнього арешту.

Слід відзначити, що виходячи з позиції законодавця, котра передбачена ст. 181 КПК України, стосовно особи, до якої застосовано домашній арешт:

а) діє заборона залишати житло цілодобово або у певний період доби (заборона залишати житло цілодобово або у певний період доби залежить від конкретної процесуальної ситуації);

б) встановлюється ряд необхідних обов'язків, одні з яких передбачені ст. 181 КПК України (наприклад, надавати усні чи письмові пояснення уповноваженій особі, з питань, пов'язаних з виконанням покладених на особу, у відношенні якої обрано домашній арешт, зобов'язань), а інші, передбачені ст. 194 даного Закону, і включають за рішенням слідчого судді або суду, обов'язок перебувати за кожного вимогою до суду або до іншого визначеного органу державної влади, а також виконувати один або декілька обов'язків, необхідність покладення яких була доведена прокурором, а саме:

- перебувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю;
- не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду;
- повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи;
- утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися із нею з дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом;
- не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом;
- пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності;
- докласти зусиль до пошуку роботи або до навчання;
- здати на зберігання до відповідних органів держав-

ної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і виїзд в Україну;

- носити електронний засіб контролю.

Всі перераховані вище в п. «б» обов'язки застосовуються поодиночі або одночасно в групі, що залежить, знову ж таки, від конкретної процесуальної ситуації, тобто обставин справи.

З урахуванням зазначеного вище та дотримуючись позиції визначати поняття з ключових ознак, які воно вміщує, пропонується внести зміни до ст. 181 КПК України, об'єднавши першу та другу її частини в одну частину та виклавши її в такій редакції: «під домашнім арештом слід розуміти запобіжний захід, котрий обирається за рішенням слідчого судді або суду, в залежності від стадії кримінального провадження, у відношенні підозрюваного або обвинуваченого, якому інкримінується вчинення злочину, за який законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, з суттєвим обмеженням особистої свободи особи шляхом заборони їй залишати житло цілодобово або у певний період доби, з одночасним покладенням на неї ряду необхідних, індивідуально визначених обов'язків».

Отже, підводячи підсумок, слід зазначити, що кримінальне провадження – це галузь права, механізм, котрий використовується для «захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура» [1, 3].

Для того щоб такий процесуальний механізм належним чином діяв та виконував своє призначення, йому повинні бути притаманні чіткість та повнота, однозначність в тлумаченні його норм, що буде забезпечувати належну динамічність в застосуванні таких норм та досягнення поставлених кримінальних процесуальних цілей в визначені строки.

Домашній арешт як підінститут інституту запобіжних заходів кримінального провадження, не дивлячись на загальну позитивну оцінку критиків з приводу його запровадження, в деяких своїх аспектах потребує доопрацювань та вдосконалення, що створює підґрунтя для подальших наукових досліджень у даному напрямі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України»: чинне законодавство з 19 листопада 2012 року: (офіц. текст). – К. : Палівода А.В., 2012. – 382 с.
2. Тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uktdic.appspot.com/?q=поняття>.
3. Перегудов Ф.И., Тарасенко Ф.П. Введение в системный анализ [Текст] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bookre.org/reader?file=577577&pg=359>.
4. Сагатовский В.Н. Основы систематизации всеобщих категорий [Текст]. Издательство Томского университета, Томск. 1973. – 719 с.
5. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка [Текст] : В 4 т. – М. : Рус. яз., 1999. – Т. 1. – С. 22.
6. Словарь по правам человека [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.biometrica.tomsk.ru/ftp/dict/encyclo/5/housarre.htm>.
7. Ахтирська Н., Косточенко О., Кухнюк Д., Новіков В. Застосування запобіжних заходів, альтернативних взяттю під варту у кримінальному судочинстві України [Текст] : посібник викладача / Н.М. Ахтирська [та ін.] – К. : Конус – Ю, 2009. – 236 с.
8. Светочев В.А. Домашний арест как мера пресечения в уголовном процессе Российской Федерации [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.А. Светочев. – К., 2009. – 213 с.
9. Овчинников Ю.Г. Домашний арест как мера пресечения в уголовном процессе [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. / Ю.Г. Овчинников. – М., 2006. – 212 с.